
”Finneodel” og allmenninger: Samiske ressursrettigheter i eldre tid.

Bjørn Bjerkli, førsteamanuensis ved
Institutt for sosialantropologi,
Universitetet i Tromsø.

E-mail: bjornb@sv.uit.no

Litteratur om finneodelen (i tillegg til det som er på pensumlisten):

- Knut Kolsrud (1947): *Finnfolket i Ofoten*. Nordnorske samlinger VIII. Oslo.
  - Lars Ivar Hansen (1986): *Samiske rettigheter til jord på 1600-tallet*. Tromsø Museums Skrifter XX. Novus Forlag.
  - Alf Ragnar Nielsen (1990): *Lødingen, Tjeldsund og Tysfjord historie IV. Fra Steinalderen til 1700-tallet*. Bodø.
  - Lars Ivar Hansen (2007): *Samisk befolkning, rettighetsforhold og bruk av naturen i Sør-Troms fra jernalder til ca. 1750*. Del IX i NOU 2007:14.
  - Bjørn Bjerkli (2007): *Samisk befolkning, bruk av naturen og rettighetsforhold i Nord-Troms*. Del XII i NOU 2007:14
-

Begrepet ”finneodel” i offentlige dokumenter.

- ”Finneodel” er første gang benyttet som begrep på begynnelsen av 1700-tallet.

Matrikelutkast av 1723 om finnejorder i Ofoten:

”...hvilke finnene og deres barn har tilholdt seg som sin odel; likevel har de aldri gått i arv eller skifte, kjøp eller salg, uansett hvor gjeldbunnen finnene har etterlatt sin gård. Men jorden er blitt overtatt av eldste sønn, om han har vært til, eller av eldste datter eller hennes mann, om slike har vært til; og når ingen av disse har vært til, så har gården til dels ligget øde noen år – inntil andre finner har kommet og regnet seg som odelsmann, og tatt gården opp igjen.”

Finneodelen en sedvanep praksis.

- Lars Ivar Hansen mener at myndighetenes registrering av "finneodel" var en kameral (skattemessig) kategori som imøtekom sjøsamenes egne sedvanemessige rettsforståelser med hensyn til den jorden de brukte. – Forståelsen av finneodelens innhold ble hentet fra det norske odelsinstituttet.
- jf. "... jorden blir overtatt av eldste sønn"
-

Finnejorder og finnerydninger

- Finnejord og/eller Finnerydning er begrepene som oftest finnes i dokumenter gjennom 1600-tallet og til slutten av 1700-tallet. Det var til disse gårdene finneodelsinstituttet lå.
  - Eksempler:
    - Lensregnskapene fra 1616/1617 (Salangen):
"Finnde jorder som ickon giffuer gressleie og ingen bygsel..."
    - Matrikelkommisjonen 1665 (Nordfold):
"Nord Biørssuig er findrydning..."
-

Sjøsamenes privilegier

- "Tradisjon" fra 1600-tallet: Sjøsamenes privilegier tildelt av en "kong Håkon". (1200-tallet?)
  - 1590-årene: Kong Christian IV ba lagmann Peder Hansen undersøke hva disse privilegier besto i. Dette er første gang vi finner nevnt skriftlig at dette eksisterte.
-

Hva var innholdet i privilegiene eller finneodelen?

- Skattefritak. De svarte ikke landskyld eller andre avgifter basert på jordens verdi. Eiendommen var heller ikke innført i jordeiendomsregistret, matrikkelen.
  - Egen kontroll av suksesjon ved eiendomsoverdragelse. Samene som satt på disse eiendommene kontrollerte bygselen selv. De betalte ingen bygselsavgift til kongen eller noen annen jordeier når de tiltrådte jorden.
  - I stedet betalte de en persons katt – ”finneskatten” – basert på skatteevne.
-

Selveie?

- Særlig suksesjonskontrollen peker mot en form for selveie, eller en oppfatning om selveie.
- Det finnes eksempler på salg eller avhending av eiendommen fra den samiske oppsitteren til nordmenn. (Å kunne avhende eiendom er et karaktertrekk som definerer eiendomsrett).
  - I en kommentar fra matrikkelkommisjonen fra 1665 sies det om 9 sjøsamiske gårder i Hamarøy:
"De som haffuer soldt deres rydning, och giffuer nu rettighed, som andre leilendinger..."

Det vil si, når nordmenn overtok eller kjøpte disse gårdene skulle ikke finneodelsrettighetene følge med. Det finnes likevel eksempler på at finneskatt ble innbetalt av bumenn (nordmenn) som hadde overtatt finneodelsgårder.

Selveie?

- I Nord-Troms: Fra Skjervøy og Hillesøy (utenfor Tromsø) finner vi eksempler (før 1608) at samene innkrevde landvare og gressleie (jordleieavgifter) fra nordmenn som hadde tilhold i samiske bosettingsområder.
  - Christian IV innførte regler om at nordmennene deretter skulle betale leien til kongen.
  - Statlig konfiskasjon?
-

Finneodelens utbredelse

- Finneodelsgårder er dokumentert fra og med Kvænangen i Nord-Troms til og med Beiarn/Gildeskål i Nordland.
  - 1723: Dette året ble finneodelsgårdene registrert og taksert, med henblikk på å føres i matrikkelen. Vi finner da finneodelsgårder i to regioner: Salten (fra Herjangen til Sørfold) og Nord-Troms (fra Kvænangen til Balsfjord).
-

Finneodelsgårdenes utbredelse: 1723

- Nord-Troms: 73 finneodelsgårder.
  - Salten: 89 finneodelsgårder med 140 bruk.
    - Herjangen   12   (17 bruk)
    - Skjomen   14   (19 bruk)
    - E fjord   4   (6 bruk)
    - Skrovkjosen   5   (8 bruk)
    - Tysfjord   27   (49 bruk)
    - Sagfjord   8   (14 bruk)
    - Nordfold   12   (13 bruk)
    - Sørfold   7   (14 bruk)
-

Matrikkelen av 1723 ble satt til side i 1726

- Kongelig reskript av 1726:
  - ”Hans Maytt allernaad. Ville at meer bemte Finner og Lapper endnu samme Friheder og Privilegier Niute skulle ... i de smaa Pladser som Een del af Bemelte Finner og Lapper fra Alders tiid inderst i Fiordene Paa Eendeel Stæder hvor ingen Norske folck haver boet..”
-
- Privilegier? De som tillå finneodelen.
  - Små plasser? Skyldsettingen av 1723 viser at de gjennomsnittlig var av samme størrelse som norske matrikulerte gårder i regionen.
-

Avviklingen av finneodelsinstituttet.

- Starter på 1600-tallet.
  - Til dels ved at finnerydninger selges til/overtas av nordmenn hvorefter de matrikuleres.
  - Matrikuleringsarbeid på 1660-tallet.
    - 1661: Sør-Troms (sør for Malangen): Finneodel oppheves ved offentlig vedtak og gårdene blir matrikulert og definert som kongens eiendom.
    - Ca. til samme tid skjer det samme i Beiarn/Gildeskål.
-

Avviklingen av finneodelsinstituttet

- 1755: Vedtak om at alle skal skatte likt.
- 1759: Formell opphevelse av finneodelskategorien. Bestemmelse om at alle gårder skal matrikuleres og takseres for landskyld.
- .

Årsaker til opphevelsen av finneodelsinstituttet

- Økonomi.
  - Ønske om statlig kontroll og rådighet over ressurser.
  - Økende knapphet på jord.
  - Uoversiktighet med hensyn til oppsitterne.
  - Utenrikspolitikk (forholdet til Sverige)
-

Allmenninger

- Ressursutnyttelsen på de gamle finneodelsgårdene (og andre matrikulerte gårder) var ikke bare basert på gårdens ressurser. (Avhengig av topografi og ressurstilgang)
  - Felles allmenninger:
    - Sjøen
    - Skogen
    - Jakt og fiske
    - Sennegress og andre spesielle ressurser
-

Finneodel og allmenninger

- Dersom finneodel var en oppfatning om eiendomsrett så må allmenningsretten forstås som å være knyttet til finneodelen som en rett av alders tids bruk.
  - I norsk lovgivning finnes også en slik rettstradisjon: Allmenningslovgivningen (Christian 5s norske lov av 1667) gir rettigheter ut fra bruk.
-

Hva skjedde ved matrikuleringen av finnerydningene?

- Rundt 1760 opphører forvaltning av de tidligere finnerydningene og matrikulerte gårder i Nor-Norge i henhold til allmenningslovgivningen.
  - I stedet forvaltes de etter leilendingslovgivningen. Rett til jord og allmenningsressurser reguleres kontraktmessig (leilendingskontrakten).
-

Tap av allmenningssrett?

- Rettshistorikeren Absalon Taranger (1892), hevdet at allmenningssretten i Nordland og Troms gikk tapt på grunn av statlige overgrep og mislighold fra bygdelagenes side når det gjaldt å hevde sine rettigheter.
  - Utmarkskommisjonen har gjeninnført noen allmenningssretter, i hovedsak beiterett som en allmenningssrett.
-